

Radu MĂRZA

Az erdélyi maják története

1. Igen, csak *részleges* Erdély-történetek léteznek, és azt hiszem, ez a legnagyobb akadály egy „transznetikus” történelem megírását célzó terv útjában. Létezik *Istoria Transilvaniei* és *Erdély Története*, de nem létezik egy... Erdély-történelem, amely ne kapja meg automatikusan a nemzeti történelem címkéjét. Mert Erdély minden nemzete (népe) sietett megírni saját Erdélyének történetét – különösen a XX. században. Főleg a románok és a magyarok. Ne felejtjük el viszont, hogy más népcsoportok is élnek Erdélyben, akik nem saját maguk *Erdély-történetét* írják meg, hanem – például – az *erdélyi maják történetét*, de ők éppúgy jogosultak Erdély történetének megírására.

Egy „transznetikus” történelem nagyon jótékony hatású lenne, mert történészként gyakran szembesülünk a párhuzamos történetírások elszomorító jelenségével (és itt ismét hangsúlyozni kell a román és a magyar történetírás elsőbbségét). Ezek között a párhuzamos történetírások között nincs kommunikáció (és ezt elsősorban nem a gazdasági tényezők akadályozzák!), nem ismerik egymást. Ezek a párhuzamos történetírások monológot szülnek. Vagyis tükör előtti beszédet és öncsofólátot.

Úgy gondolom, egy „transznetikus” Erdély-történet – időben, persze – sok hasznot hajtana az erdélyi történelmi kultúrának. Mindenekelőtt jelzés lenne: kezdünk *másképpen* írni, kezdünk *együtt* írni, nem arról, ami elválaszt, hanem arról, ami összeköt bennünket. És meglepve tapasztaljuk majd, hogy a kommunikációkat korlátozó vámosok elkeseredésére több dolog köt össze bennünket, mint gondoltuk.

2. Úgy tűnik, az „együtt” szóval, távirati stílusban legalábbis, válszoltam a körkérdés második pontjára.

Ezen a bátorító „együtt”-ön túl azonban rengeteg probléma van. Abból a feltételezésből indulok ki, hogy minden történetírás szubjektív, és ez a munka sem képezne kivételt a szabály alól. Életbevágóan fontos viszont, hogy a szubjektivizmus (amitől *nem* kell félnünk!) ne legyen etnikai. De szubjektivizmus az elfogulatlanság is, a jóézés és a bajtársiasság, és úgy hiszem, ez az a szubjektivizmus, amelynek egy „transznetikus” Erdély-történetet jellemeznie kellene.

Ezek mellett az elméleti kérdések mellett – amelyeket itt csak felsoroltam, és amelyek nagyon komoly beszélgetések tárgyát kell, hogy képezzék azoknak a történészeknek a körében, akik egy ilyen történelem megírását szeretnék – gyakorlati kérdések is felmerülnek. Egy személy írja, vagy több? Egy nagyszámú munkaközösség? Milyen kritériumok alapján választják ki tagjait? Nemzeti alapon? Egy román, egy magyar, egy szász, egy zsidó, egy cigány, egy örmény vagy egy szlovák írja majd saját erdélyi történelem-darabkáját? Vagy a román történész ír majd a „dualista rendszerről”, a magyar a „Mihai Viteazul” témáról, a szlovák a szászok betelepítéséről, míg a zsidó a szlovákok betelepítéséről?

Azt hiszem, a megoldás nem... algoritmusokban rejlik. Hanem az... illetékességben. Miért ne írjon a népvándorlásra szakosodott történész (archeológus) a forrásokat jól ismerő középkorkutatóval és esetleg egy nyelvészrel közösen a népvándorlásokról? Miért ne írjon egy szlavista a szlávok erdélyi letelepedéséről és kapcsolataikról a morávkokkal és a bolgárokkal? Miért ne írjon a bizantinológus arról, milyen politikai, kulturális és vallási hatást gyakorolt Bizánc az erdélyi románokra, magyarokra és szlávokra? Miért ne beszéljen az orientalista és a turkológus a tatárjárásról és a Portával fennálló viszonyokról? Miért ne írhatna a közép-európai reneszánsz ismerője Olahusról, az emberről, egyházi személyről és humanistáról anélkül, hogy elstett következtetéseket vonna le a neve vagy karrierje alapján? Miért ne írjon a XVIII. század története az erdélyi felvilágosodásról és Erdély, az erdélyi népek és az erdélyi lakosok kapcsolatairól Béccsel, Rómával és Göttingennel?

Igen, azt hiszem, egy ilyen „transznetikus” történetet nagyméretű könyv formájában kell elképzelnünk (de Erdélyről általában csak nagyméretű, cseppet sem hízogó módon „téglának” nevezett könyveket írunk), sok szerzővel. Másrészt, egy ilyen munkának nem lenne szabad egyszerű tanulmánygyűjteménynek maradnia: értelmezési és stilisztikai egység kell, hogy jellemezze.

És egy alapvető dolog a „transznetikus” történelem gondolata sikeréhez: *hobb* ilyen történetre van szükség, ugyanúgy, ahogy alternatív történelemtankönyvekre is szükség van. Az alternatív történelem, az alternatív tankönyv véleményeket, választási lehetőséget, vitát jelent. Több ilyen történet megléte azt bizonyítaná, hogy maga az ötlet nemcsak érdekes kísérlet, hanem mindennapi gyakorlattá válhat, és felkeltheti a maguk párhuzamos történelmeiben elmerült történészek érdeklődését. Nem csak az erdélyieké, hanem a hegyeken, folyókön stb. túliaké is, akik Erdélyt nem mint egy jól individualizált multikulturális térséget látják (még azok a határok is individualizáltak, amelyeket naponta létrehozunk és átlépünk), hanem mint egy provinciát, és a provincia szónak nem azzal az enyhén dacos jelentésével, mint a lap címében, hanem annak a másodlagosságnak, az alacsonyabbrendűségnek értelmében, amelyre a főváros kárhoztat.

3. A feltétlenül „transznetikus” megközelítést igénylő kérdések? Nem szeretném, ha valaki úgy értelmezné, hogy a fentebb felsorol-

kat feltétlenül eltérően értelmezik a párhuzamos történetírásokban. És melyek azok, amelyeket *kötelezően* ilyen megközelítésben kellene tárgyalni? Azt hiszem, mindegyiket. Vagyis Erdély teljes történelmét. Természetesen léteznek vitatottabb és kevésbé vitatott kérdések, de maga a párhuzamos történetírások egymás melletti létezése, több erdélyi nemzettörténet léte indokolja, hogy Erdély történetének *minden* kérdését „transznetikus” megközelítésben tárgyaljuk. Ne feledjük, hogy történészként nap mint nap találkozunk vitatott kérdésekkel, és sokszor vagyunk abban a furcsa helyzetben, hogy a másik Erdély-történetben keresünk választ azokra a kérdésekre, amelyekre saját Erdély-történetünk nem ad választ. És a nemzetin túlmenően (mert e roppant érdekes „transznetikus” melléknév „transz” előtagja más területekre is érvényes, nemcsak az etnikaira) figyelembe kell vennünk azt, hogy léteznek a politika által felhasznált vallások és ideológiák, tehát mégcsak az egyik Erdély nemzeti történelmét sem lehet igazán megírni.

Fordította: VENCZEL Enikő

1974, Gyulafehérvár; BBTE, Történelem-filozófia Kar, tanársegéd; *Studii de istoria Transilvaniei. Omagiu profesorului Pompiliu Teodor*, Kolozsvár, 2000.

Toader NICOARĂ

Előítéletek nélkül

1. Szerencsésnek tartom a kérdésfelvetést. Nyilván kívánatos lenne egy olyan Erdély-történet, amely szintetizálná mindazon közösségek múltját, amelyeket itt éltek-élnek. De ez a kérdés egy sor előzetes problémát feltételez.

Mindenekelőtt el kell érünk a történetírások ideológiák alól való mentesítését (a mindenféle pártosságról való lemondás értelmében) és az igen makacs előítéletek felszámolását is, nemcsak a történészek agyában, gondolkodásában, hanem a közember agyában is, előítéletekét, melyek nagyon mélyen a múltban gyökereznek. Sajnálatos módon továbbra is az egyes etnikai közösségek egyfajta szellemi gettósodásának vagyunk tanúi. A jó szándékú kijelentések ellenére az óhajtott párbeszéd továbbra is a perifériára szorul.

Hiányzik az Erdély múltját tanulmányozó történészek közötti rendszeres párbeszéd és együttműködés. Kétségtelen, sor került bizonyos érintkezésekre, kapcsolatlételekre, különösen a 90-es évek gyerekes lendületében, de nagyon jól tudjuk, hogy a lelkesedések, legalábbis a románok esetében, kérészerűtlenek. Ami pedig a magyarokat illeti, nem tettek egyebet, mint folytatták a jó hagyományt, és 1999 után is világnyelveken adták ki Erdély történetét, amelyet éppen a kommunista korszakban írtak, és amelyben a magyar történetírás régebbi sablonjait találhatjuk meg. A szász történészekről elmondható, hogy jól ismert elszántságukkal és határozottságukkal folytatják saját közösségük történelmének feltárását, az elvesztett szülőháza nosztalgiajától áthatva. Hiányzik a rendszeres párbeszéd gondolata és egy olyan fórum, amely ezt a párbeszédet pártfogolná. Nyilván, egyre több szó esik a transzszilvanizmusról mint kulturális és történetírási áramlatról, de még nem dőlt el, hogy egy ilyen jelenség valóban konzisztens-e (a legújabb fejlemények inkább a kételyeknek kedveznek, mintsem a bizonyosságérzetnek), és segíthet-e valóban módszertani eszközként a probléma megoldásában.

Nincsenek szakemberek, akik rendelkeznének azzal a történetírói eszköztárral, amellyel egy ilyen vállalkozást meg lehetne valósítani. Egyre nehezebb olyan szakembereket találni, akik jártasak a latin, valamint a magyar és a német paleográfiában, de ugyanakkor ritka az olyan szakértő is, aki legalább a három történetírást (a román, a magyar és a szász) behatóan ismerné. Mindezen eszközök nélkül viszont elég bonyolult elképzelni egy olyan Erdély-történetet, amelyet másképp írunk meg, mint az eddigieket.

Viszátérve a kérdésre, nyilván kívánatos lenne, és meg is lehetne írni egy Erdély-történetet, de ez első próbálkozásra nem lenne egyéb, mint az előbb említett három szempont egymás mellé helyezése. Megengedve, hogy megvalósítható, bizonyára már ez a tény is jelentős nyereség lenne.

2-3. Úgy vélem, egy ilyen jellegű vállalkozásba nem lehet azonban belefogni. Előzőleg előkészítő tevékenységre van szükség, amikor a három történetírás szakemberei között megvalósult párbeszéd során, szigorú kritikai vizsgálat alapján számba kell venni azokat a kérdéseket, amelyekkel eddig foglalkoztak, amelyekkel feltétlenül foglalkozni kell, és különösen azt a perspektívát, amelyből ez az elemzés elvégezhető. Az a benyomásom, hogy ily módon sok olyan lényeges kérdés kerülne felszínre, amelyet előzőleg viszára kellene helyezni a köztudatba, és amelyet eddig nem kutattak. Gondolok itt az új történetírás által előtérbe helyezett összes kérdésre, például a családtípusra, az életmód sajátosságaira, a nők szerepére, egy új társadalomtörténetre vonatkozó kérdésekre, amelyeket tételes kutatások révén kell feltárni.

A kérdéskör másik vetülete az összehasonlító civilizáció-történet szükségességét érinti. Meglátásom szerint, ha az új, óhajtott Erdély-történet csupán a politikátörténet keretei között marad, vagyis hagyományos politikátörténet lesz, nem hoz majd áttörést, mind-

össze olyan dolgokat ismételtetném, amelyeket ismerünk már. Az eddigi történészek főleg a konfrontáció, a válság, a törés pillanatait helyezték előtérbe, és elsősorban a különbségekre összpontosítottak. Ám ezeket a pillanatok kidomborítva az a benyomásunk támad, hogy mindent elárasztanak, hogy nem létezett egyéb, mint konfrontáció. Ha mindhárom történetírást megfigyeljük, megállapíthatjuk, hogy előszeretettel bizonyos emlékezetes pillanatokra összpontosítottak: 1437, 1526, 1784, 1848, 1918, 1940. Egyébként ezekkel kapcsolatban korabeli dokumentumok gyűjteményeit is közzölték. De ezek között az időpontok között is születtek, éltek emberek, szerették egymást, meghaltak a mindennapi élet ritmusában, amely maga is gazdag, látványos, és amelyet szükséges újra felfedezni ahhoz, hogy a multikulturális Erdély hihető dimenzióit érzékeljük. Szükség van az erdélyi civilizáció történetére, hiszen ez az egyetlen, amelyben önnön struktúrája sajátosságaival megtalálhatja helyét az összes etnikai, nemzeti közösség, azok között a keretek között, amelyek között megnyilvánult. Elképzelhetünk egy olyan összehasonlító történelmet, amely a román, magyar és szász életmódot vetné össze, mint ahogy el tudjuk képzelni a családtípusokra vonatkozó történelmet a románok, magyarok, székelyek, szászok, svábok esetében, hogy ne említsük az erdélyi szerelem-történetet vagy a halállal szembeni érzelm- és magatartástörténetet.

Nem feltétlenül a transznetikus megközelítést tartom célszerűnek, inkább egy etnikai vagy etnikai-nemzeti előítéletektől mentes, ideologizálást mellőző problémafelvetést javasolok az erdélyi térségben létező bármely kérdés esetében. Nem arról van szó, hogy eltekintsünk kényelmetlen pillanatoktól és kérdésektől annak érdekében, hogy békülő történelmet műveljünk, hanem arról, hogy el kell fogadnunk bizonyos evidenciákat, amelyek azonban le kell csupaszítanunk a résztvevők, illetve a mi, az ezredelő emberek előítéleteitől.

Fordította: ROSTÁS István

1956, Sajónagyszőlős (Beszterce-Naszód megye); BBTE, Történelem-filozófia Kar, dékán, előadótanár; *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680–1800). Societate rurală și mentalități colective*, Kolozsvár, 1997.

Doru RADOSAV

„Pium desiderium”

1. Kívánatos Erdély történetének megírása. De az egyelőre „pium desiderium”, és azt hiszem, még sokáig az is marad. Mindaz, ami ez idáig történt, igazolja az „egymással nem találkozó párhuzamosok” elméletét. A mostanig kialakult historiográfiai nyereség az, hogy Erdély története nem az, amit mostanáig megírtak, vagy, pontosabban, az, hogy *hogyan nem szabad* megírni Erdély történetét.

Meg kell mégis jegyezni, hogy minden „etnikai” történetírásban van néhány olyan figyelemre méltó hozzájárulás, amely Erdély lehetséges történetének megírásához kiindulópont és... bátorítás lehet. Egyelőre historiográfiai elemzését el lehet végezni annak, amit írtak és ahogy írtak Erdély történetéről (megadni az etnikai historiográfiai tükörszövegét), s ez ad hoc helyettesítője lehet egy történelmi rekonstrukciónak. Egy ilyen elemzés egy sor politikai, ideológiai, módszertani következtetéshez vezethetne a szóban forgó tárgyban.

2. Lehetséges válaszok: soknemzetiségű történészközösségek megalkotása; egymásnak ellentmondó vélemények egyeztetése; néhány részletes kidolgozott terv felvállalása stb. Mindezt meg lehet kezdeni, ha elfogadjuk, hogy a múlt nem vitatott, hanem egyszerűen múlt. Vizsgálni kell és rekonstruálni úgy, amilyen, vagy olyan mértékben, ahogy egyetértünk Nietzsche kijelentésével, mely szerint „a tettek értelmezések”, vagy azzal a kijelentéssel, hogy a múlt olyan mértékben létezik, amilyen mértékben mi frünk róla (Galbraith). Valószínűtlen az együttélés a történészek magas szintű professzionális munkája és a mérnök-történészek között. Legfeljebb akkor, ha megtaláljuk az „összekötő utat” az utópia és a valóság között. Lehet, legalábbis egyelőre, Erdély történelmi projektjeinek történelmét kellene megírni, ez mindig a legszebb és legkényelmesebb történelemforma marad.

3. Minden kérdés transznetikus megközelítést igényel, mert ha közülük csak néhányat tekintünk transznetikusnak, ugyanoda jutunk vissza, ahonnan elindultunk. Lehetséges azonban az erdélyi civilizációnak egy soknemzeti, multikonfessionális, multikulturális történelme, topológiai rácson át értelmezve és elemelve, a történelmi valóság és képzeletbeliség határán.

Mivel a múlt embere a történelmet mindig a jelen időben élte, tisztázni kellene, és aztán rekonstruálni, hogyan éltek meg az egykori emberek a (politikai, társadalmi, kulturális, gazdasági) történelmet. Időszzerű tehát egy, a hivatalos, ideologizált, hangszerelt „erős” történelemmel ellentétes „gyenge” történelem.

Fordította: HADHÁZY Zsuzsa

1951, Pártos (Temes megye); BBTE, Történelem-filozófia Kar, professzor, Eggetemi Könyvtár, Kolozsvár, igazgató; *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII–XX)*, Kolozsvár, 1997.